

ADUNĂRILE DE STĂRI ȘI MONARHIILE MEDIEVALE ÎN EUROPA OCCIDENTALĂ

Maria Berceanu

Nu toate monarhiile medievale au atins același grad de dezvoltare și stabilitate pentru a putea pune în mod solid bazele viitoarelor națiuni europene. Între cele care au reușit realizarea acestui obiectiv s-au numărat Anglia, Franța și, în Peninsula Iberică, Castilia. La acestea se poate adăuga o monarhie originală, care nu va supraviețui decât până în sec. al XIX-lea, regatul Italiei de sud și al Siciliei. Forța și stabilitatea acestor monarhii a fost asigurată, între altele, de forța și stabilitatea instituțiilor statale, între care, un rol important l-au avut adunările de stări.

Lucrarea noastră își propune să urmărească în prima parte geneza și evoluția adunărilor de stări în Europa Occidentală, pentru ca, în partea a doua să trateze raporturile acestora cu regalitatea.

• Geneza și evoluția adunărilor de stări.

Odată cu renașterea dreptului roman în sec. al XII-lea, oamenii legii („juriști” epocii medievale) au atribuit regilor toate puterile împăraților romani¹. Astfel, chiar și în Anglia, unde puterea regelui era limitată de cutumă – „common law” – jurisconsultul din sec. al XIII-lea, Bracton², declara că „nimeni în regat nu poate fi mai puternic decât regele”, că numai Dumnezeu singur poate să-l pedepsească dacă greșea și că supușii puteau numai „să-l roage să îndrepte ceea ce făcuse”³.

În același timp, sub influența scrierilor bisericești, în tratatele de drept ale lui Bracton își face loc ideea regalității stăpânite și îngădite de noțiunea dreptății: „Deoarece regele e pe pământ ministrul și vicarul lui Dumnezeu, nu poate face pe pământ decât ce e drept ... Cât face ce e drept, este vicarul Regelui etern; dar este ministrul diavolului dacă se lasă dus de nedreptate”⁴. Bracton arată că regele trebuie „să și repare nedreptatea”, de teamă ca el, împreună cu judecătorii săi să nu fie judecați de Dumnezeu pentru nedreptatea lor. Așadar, superiorul regelui este Dumnezeu dar, de asemenea, deasupra sa este legea prin care a fost creat regele⁵.

¹ Jacques Le Goff, **Evul Mediu și nașterea Europei**, traducere de Giuliano Sfichi și Marius Roman, Iași, Polirom, 2005, p.92. Referindu-se la renașterea dreptului roman autorul consideră secolul al XII-lea „un mare secol juridic”.

² Roland Mousnier, **Monarhia absolutistă în Europa din sec. al V-lea până în zilele noastre**, traducere și note de Constanța Ghițulescu, București, Corint, 2000, p. 68; autorul arată că Henry Bracton este o persoană credibilă: cleric și juristconsult englez, magistrat și apoi cancelar și episcop de Exeter, autor al primului tratat de drept englez, compus în mare parte între 1250-1256 și publicat în 1569.

³ **Ibidem**.

⁴ Gheorghe I. Brătianu, **Adunările de stări în Europa și în Țările Române în Evul Mediu**, Colecție coordonată de Șerban Papacostea, București, 1996, p. 96.

⁵ **Ibidem**.

Regele are curtea sa, adică pe baronii și comiții („comite” înseamnă „însoțitor al regelui”) care au rolul de a-l sfătui pentru a face dreptate. Iată cum, în plan teoretic s-a născut de timpuriu o tendință din care „s-a dezvoltat încetul cu încetul configurația Stărilor și adunarea lor în parlament”⁶.

În Franța, juristul Philippe de Beaumanoir, baliv al regelui, scria în 1280-1283 în **Legiurile cutumiare ale comitatului Beauvaisis**⁷, câteva maxime pe care le considera drept „comune tuturor cutumelor Franței”: „regele este suveran asupra tuturor seniorilor”; „numai el poate să emită oedonanțe”; „justiția laică îi aparține în întregime”; „el poate opri un război privat”; „are în grijă bisericile”, etc.

Același jurist francez, care recunoaște regelui dreptul de a face „ce legiuri pofteste”, stabilește patru reguli pe care trebuie să le îndeplinească o ordonanță generală⁸, între care „să fie dezbătută «de o foarte mare adunare»” ori „să fie făcută «pentru folosul comun al regatului»”. Aceste aprecieri evidențiază noua concepție care se va impune tot mai mult în sec. al XIV-lea, că regele nu este o persoană privată, ci una publică și de aici, caracterul public al puterii legislative, căci folos comun înseamnă binele public.

De altfel, în mințile luminate ale vremii, exista ideea că toată lumea trebuie să discute și să aprobe ceea ce îi privește pe toți membrii comunității⁹. Era un vechi principiu germanic și roman în același timp. Jurisconsultii romani (Paul, Ulpianus, împăratul Justinian, etc.) au formulat acest principiu referindu-se la cazuri particulare. El a reapărut în dreptul canonic – de exemplu papa Honorius al III-lea l-a folosit la 25 aprilie 1222 atunci când a convocat o mare adunare formată din toți regii și principii creștini, din demnitarii ecleziastici și numeroși alți credincioși pentru a hotărî o cruciadă în Țara Sfântă; sau de împăratul Frederic al II-lea, în 1244, atunci când a convocat la Verona „curia regală” a principilor laici și ecleziastici ai Imperiului pentru a analiza relațiile cu Biserica.

În secolele al X-lea și al XI-lea, regele lua decizii cu ajutorul curții sale, unde rezidau, alături de servitorii săi („curteni”), vasalii direcți, marii feudali ai statului, baronii, episcopii, ori abații. De regulă, între rege și aceștia trebuia să existe încredere reciprocă, colaborare și ajutor mutual. „Ei personifică în fața regelui pe vasalii vasalilor, poporul de rând de pe fiefurile lor. În interiorul acestor fiefuri ei personifică puterea publică, *potestas*”¹⁰. Așadar, acordul dintre rege și marii feudali laici și ecleziastici este o necesitate, „un drept dar și o datorie”¹¹.

Regele ia de fapt deciziile cu ajutorul unei adunări, care poartă denumiri variate: consiliu, curie, convent, etc. Suveranul reunește de bunăvoie aceste adunări,

⁶ **Ibidem.**

⁷ Cf. Jeannine Quillet, **Cheile puterii în Evul Mediu**, traducere Maria Pavel, București, Corint, 2003, p. 79.

⁸ **Ibidem.**

⁹ Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 82.

¹⁰ **Ibidem.**

¹¹ **Ibidem.** Autorul, citându-l pe cronicarul englez Matthew Paris (1195-1259), acceptă punctul de vedere al acestuia, conform căruia „așa cum supusul depinde de stăpânul său, tot astfel și stăpânul depinde de supusul său”.

formate din demnitari de la curtea sa, „miniștrii”, familiarii săi, oameni care împart cu el viața și grijile de zi cu zi, pentru că are nevoie de ele pentru a guverna și a administra treburile statului¹². Regele trebuie să-și facă, în acest mod, cunoscută voința supușilor săi, să le explice intențiile sale, precum și mijloacele prin care dorește să-și realizeze obiectivele.

Adesea, regele are nevoie de informații despre vasalii și supușii săi, despre primejdiile și calamitățile care s-au abătut asupra lor sau despre diferite posibile amenințări: foamete, invazii, epidemii, trădări, încălcarea poruncilor lui Dumnezeu, ale cutumelor locale, ale dreptului feudal. Monarhul, care este un credincios deosebit, trebuie să apere și să impună respect față de Biserică și pentru conducătorii ei, pentru ierarhia, privilegiile și bunurile ei. Trebuie să mențină pacea, dreptatea, înțelegerea, să fie protectorul văduvelor și orfanilor. El trebuie să respecte și să impună respectarea cutumelor, a privilegiilor fiecăruia, a ordinii și structurii societății, a cultului pentru înțelepciunea strămoșilor.

Toate acestea evidențiază faptul că regele medieval nu este un rege absolut dar nici unul constituțional, ci, mai degrabă un „rege contractual”¹³, ce și-a luat angajamente față de Dumnezeu, Biserică și popor, în special prin jurămintele care însoțeau ungerea sau încoronarea. Pe de altă parte, regele este legat de lege. Din această perspectivă, trebuie constatate, pe de o parte limitele puterii regale, iar pe de altă parte, solidaritatea sa cu nobilimea, ai cărei membri au revendicat mereu puterea.

Revenind la numeroasele și diversele sarcini pe care regele le are de realizat împreună cu susținătorii săi direcți, trebuie să constatăm faptul că acesta nu avea la vremea aceea prea multe mijloace (spre deosebire de cele moderne de azi) de a-și face cunoscute intențiile. Ca urmare, convocarea unei adunări de oameni care cunoșteau bine situația pe plan local, era lucrul cel mai eficient. Această adunare putea să-i ofere informațiile necesare, dar, în același timp, ea putea să facă cunoscută și să impună voința regală. Treptat, aceste adunări își vor aroga și dreptul de a cenzura politica regelui. „Dacă regii Angliei – arată André Maurois¹⁴ – s-ar fi gândit că baronii, cavalerii și orășenii chemați a face parte din două adunări, vor deveni o forță, care, încetul cu încetul, avea să acapareze toate prerogativele regale, cu totul alta ar fi fost, desigur, politica lor”.

Analizând originile feudale ale adunărilor de stări în studii bine documentate, Gheorghe I. Brătianu¹⁵, consideră că problema trebuie rezolvată pornind de la dualitatea raporturilor feudale, care opun pe senior vasalului, apoi pe principe stărilor.

Un prim factor care a favorizat constituirea acestei instituții a fost concepția medievală despre justiție și modul în care se împărțea dreptatea celor interesați. În feudalismul apusean se folosea „jus non scriptum”, transmis de tradiția orală, neînregistrată în culegeri de texte juridice. Aceasta era cunoscută de localnici din moși

¹² **Ibidem**, p. 81.

¹³ Jacques Le Goff, Jean-Claude Schmitt, **Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental** (în continuare se va cita **Dicționar tematic...**), București, 2002, p. 648.

¹⁴ André Maurois, **Istoria Angliei**, ediție actualizată de Michel Mohrt, București, 1987, p. 203.

¹⁵ Gheorghe I. Brătianu, **op. cit.**, p. 11.

strămoși și deci, rolul de judecător era în mod firesc lăsat în sarcina unui număr mai mare de oameni, cunoscători ai obiceiurilor juridice. Neputând lua parte toți la judecată, erau aleși reprezentanți care cunoșteau bine obiceiul local și cazul în speță¹⁶. Iată cum adunările locale au furnizat un model pentru adunările reprezentative.

În Anglia, încă din vremea lui Henric al II-lea era obiceiul de a trimite câte doi reprezentanți din partea comitatului la curțile judecătorilor itineranți. În ceea ce-i privește pe reprezentanții celeilalte stări laice, a burgheziei, deși prima lor convocare pentru a-și spune cuvântul în treburile publice ale regatului a fost făcută de Simon de Montfort în 1265, totuși, obiceiul de a trimite delegați la curțile de judecată ale comitatului, odată cu cei ai nobilimii și ai clerului, este mai vechi și se întemeiază pe o îndelungată tradiție¹⁷.

Un bun exemplu de adunări care au dispus de o reală putere de decizie a fost oferit de clerul mănăstiresc. La ieșirea de la slujbă membrii fiecărei comunități se reuneau în consiliu în jurul stareșului în sala capitulară, pentru a examina aspectele particulare ale vieții comune¹⁸.

Gheorghe I. Brătianu¹⁹ accentuează coincidența între organizarea pe provincii a noilor ordine călugărești, Dominicanii și Franciscanii și începuturile sistemului reprezentativ în țările Europei Occidentale, cu deosebire în Spania și Anglia. Ideea apare și la unii juriști ai sec. al XIII-lea, cum a fost Gui Foulquoi (ulterior papă sub numele de Clement al IV-lea), care considera în 1257 că „orice mulțime de oameni locuind într-o aglomerare” este o „universitas” în stare să-și aleagă reprezentanții²⁰.

Dar temeiul principal în lămurirea originii adunărilor de stări se află în obligațiile reciproce ale suzeranului și ale vasalului care au la bază noțiunea contractului, care compensează protecția oferită de cel dintâi cu serviciul de ajutor și sfat al celui de-al doilea. După cum sublinia Marc Bloch²¹, singurele ordine pe care supușii având un rang mai ridicat s-au crezut obligați să le respecte cu adevărat, erau acelea date, dacă nu întotdeauna cu asentimentul lor, cel puțin în prezența lor. Această concepție a permis categoriilor de drept să se grupeze, să-și afirme solidaritatea, să-și manifeste comunitatea lor de interese și de aspirații. Corpurile și ordinele reprezentate prin adunările de stări se așează „față în față” cu principele, căruia îi consimt servicii în schimbul garantării și respectării privilegiilor lor²².

Pornind de la acest fapt, Gheorghe I. Brătianu arată că fundamentul juridic al unei adunări de stări nu este numai și nici chiar cu precădere dreptul de a vota impozite. Este, în mod mult mai general, „serviciul principelui în schimbul păstrării privilegiilor supușilor”²³.

¹⁶ **Ibidem**, p. 78.

¹⁷ **Ibidem**.

¹⁸ **Dicționar tematic...**, p. 14.

¹⁹ Gheorghe I. Brătianu, **op.cit.**, p. 78. Autorul se aliniază opiniei formulate de Marc Bloch în **Les caractères originaux de l'histoire rurale française**, p.178.

²⁰ **Ibidem**.

²¹ Marc Bloch, **La société féodale**, ediția a II-a, Paris, Albin Michel, 1968, p. 89.

²² Gheorghe I. Brătianu, **op.cit.**, p. 22.

²³ **Ibidem**, p. 23.

Regele convoca reuniunea, își explica intențiile, cerea sfaturi, încerca să atragă de partea sa cât mai mulți membri. „Curțile” sau „consiliile” au devenit adunări ale marilor feudali, care și-au sporit încetul cu încetul atribuțiile, și-au lărgit competențele, și-au extins jurisdicția geografică. Convocarea făcea participarea obligatorie. Componenta și periodicitatea lor rămăneau variabile. Decizia aparținea regelui²⁴.

Aceste mari reuniuni erau, în fond, prelungiri ale curiei regale, apoi ale consiliului regelui. Acesta îi chema la o discuție pe demnitarii laici și ecleziastici atunci când considera că este oportun să le ceară părerea, sfatul sau ajutorul, sau când voia să-și facă cunoscute intențiile în rândul supușilor, să le transmită muștrările sau încurajările sale, noile dispoziții legislative și juridice, încheierea unor acorduri internaționale etc.

Astfel de consilii ale regelui sau consilii lărgite au existat pretutindeni în Europa. În Anglia, de la suirea pe tron a regilor danezi (851) până la 1066 regii i-au adunat de cel puțin 116 ori pe înțelepții lor²⁵. Mai multe zeci de înalți agenți regali, demnitari ecleziastici, seniori locali și notabili făceau parte din această adunare.

În 1215, prelați, baroni și burghezi din Londra s-au unit pentru a-i impune regelui (Ioan Fără Țară) semnarea unui document – **Magna Charta Libertatum** – prin care se angaja să respecte privilegiile baronilor ca și libertățile tradiționale ale Bisericii și orașelor. Baronii și prelații au ales 25 dintre ei ca să-l supravegheze pe monarh și să controleze ridicarea impozitelor. Deși documentul nu este revoluționar „pentru că este în întregime întors către trecut”²⁶, importanța sa constă în aceea că a introdus pentru prima oară în Evul Mediu ideea că puterea unui suveran poate fi controlată de supușii săi în mod permanent.

Atunci când Henric al III-lea (1216-1272) a vrut să se elibereze de clauzele Cartei – ridicând impozite fără consultarea nobilimii – s-a confruntat cu o rezistență neiertătoare din partea acesteia. Grupați în jurul lui Simon de Montfort, baronii l-au constrâns pe rege să accepte **Prevederile de la Oxford** care stabileau controlul lorzilor asupra administrației regale. Din acest moment, Marele Consiliu, compus din 15 baroni aleși de pair-ii lor se va întruni de trei ori pe an iar regele nu putea ridica impozite fără știrea lor. În 1265, Simon de Montfort care a învins trupele regale și a stabilit timp de un an o adevărată „dictatură”, permite să intre în Consiliu, numit deja Parlament, pe lângă reprezentanții înaltei nobilimi și pe cei ai nobilimii mici, pe membrii clerului și burgheziei orășenești²⁷.

Eduard I a avut înțelepciunea de a nu-i înfrunța direct pe nobilii și burghezii din Parlament. Sub domnia sa, acesta se întrunește regulat la Westminster și-și exercită funcția de controlor al finanțelor și administrației²⁸. La începutul sec. al XV-lea, acesta se împarte în două camere: pe de o parte membrii de drept, prelați și baroni, constituid

²⁴ Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 83.

²⁵ **Ibidem**.

²⁶ Serge Bernstein, Pierre Milza, **Istoria Europei**, vol. II, Ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru-Florin Platon, Iași, Institutul European, 1998, p.192.

²⁷ **Ibidem**, p.193.

²⁸ André Maurois, **op.cit.**, p. 99.

Camera Lorzilor, pe de altă parte membrii aleși, reprezentanți ai micii nobilimi și ai orașelor, formând Camera Comunelor și transmițându-și părerile Camerei Lorzilor prin intermediul unui orator (speaker). Acest sistem nu numai că nu a slăbit monarhia ci, dimpotrivă, i-a asigurat un fundament și un consens în rândul elitelor.

Astfel de adunări, ca prelungiri ale curiei regale, apoi ale consiliului regelui au existat și în Franța – Filip al II-lea a convocat 30 de astfel de adunări – în regatele spaniole începând cu Reconquista etc²⁹. Dar, s-a impus tot mai mult opinia că nu trebuie să vedem în adunările din 1302, 1303 prima imagine a Adunării Stărilor Generale – Filip al IV-lea a socotit necesar să facă apel la opinia publică pentru a triumfa asupra papalității³⁰.

Aceste de adunări nu erau corpuri reprezentative și deliberative. Ele se aflau acolo pentru a asculta, a aclama, a-i da regelui forța adeziunii și a fidelității supușilor săi.

În ceea ce privește problema reprezentativității acestor adunări, noțiunea era percepută diferit în Evul Mediu față de modul cum o percepem noi astăzi, când considerăm că fără alegeri nu există nici reprezentanți. Ori, în Evul Mediu, alegerea divină conta cel puțin la fel de mult. Un popor era mai întâi reprezentat de regele său sau de orice altă persoană căreia acesta din urmă socotea de cuviință să-i delege o parte a puterilor sale. Astfel, într-o adunare a stărilor, convocarea regală crea la fel de sigur un reprezentant ca și, de exemplu, alegerea sa de către un consiliu orășenesc³¹.

Fie că erau numiți sau aleși toți se comportau ca reprezentanți legitimi care veneau să trateze, să declare și să tragă concluzii conform mandatelor de împuternicire pe care le aveau. Răspundeau la chemarea și la întrebările regelui, apoi, de îndată ce primeau poruncă se întorceau acasă. De precizat însă că, în afara voinței regelui, adunarea nu era legitimă.

În același timp sistemul reprezentativ și deliberativ se perfecționa în interiorul Bisericii catolice, într-o epocă în care Biserica și statul, clericii și laicii se influențau reciproc, în care dreptul era dublu, canonic și civil. Conform regulii benedictine, abatele trebuia să ceară sfatul celor mai în vârstă. Dar, pentru problemele importante, el trebuia să convoace întreaga congregație, iar frații trebuiau să-și ofere sfatul cu umilință.

Gheorghe I. Brătianu³², analizând originea și evoluția cortes-urilor în Spania, arată că acestea au fost puternic influențate de sinoadele ecleziastice, fără a se confunda cu acestea. Rolul precumpănitor al Bisericii în viața politică a Spaniei, a făcut ca problemele importante să fie hotărâte, rezolvate în sinoade. Autorul desprinde din această situație două elemente importante: pe de o parte obiceiul de a trata afacerile publice în adunările la care luau parte reprezentanții populației; pe de altă

²⁹ Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 84. Autorul menționează, de asemenea, adunarea lui Ludovic al VIII-lea la Paris din ianuarie 1226, aceea a Sfântului Ludovic de la Bourges din septembrie 1240, întrunirile din 1235, 1246, 1267, 1283, 1284; marile adunări ale lui Filip cel Frumos din anii 1302, 1303, 1308 pentru a aproba politica regelui îndreptată împotriva papei Bonifaciu al VIII-lea.

³⁰ Jacques Madaule, **Istoria Franței**, vol. I, București, 1973, p. 166.

³¹ **Ibidem**, p. 16-17.

³² Gheorghe I. Brătianu, **op.cit.**, p. 102.

parte, un mai vechi și mai profund respect pentru drept decât în alte provincii ale lumii creștine apusene. Chiar termenul „cortes” se pare că derivă din conciliile Bisericii³³. Doar că la aceste adunări spaniole ce apar în sec. al XII-lea iau parte, în afară de reprezentanții nobilimii și ai clerului și reprezentanții consiliilor orășenești.

Exemplele date de cler, au influențat trecerea progresivă de la curiile generale și consiliile lărgite la Stările Generale și Parlamente, două mari adunări, omogene la început, apoi divizate în grupuri care corespundeau celor trei funcții sociale cunoscute: clerul, nobilimea și orașele. Aceste tre grupuri constituiau cele trei „ordine” sau „stări”³⁴ cele trei „estates”, „Stände”, „bracci”, „brazos”, în funcție de țările unde se aflau.

• **Raporturile adunărilor de stări cu regalitatea.**

După cum am arătat mai sus, Stările Generale și Parlamentul erau convocate de suveran printr-un act de de voință personală și după bunul său plac. Însă aceste adunări au căutat să obțină reunirea lor permanentă. Uneori au obținut acest drept. Dar dacă regele nu îl respecta, el putea fi obiectul unor muștrări respectuoase, dar nimeni nu-l putea constrânge să le convoace. De asemenea, aceste adunări au căutat să obțină dreptul de a percepe ele însele impozitele aprobate; dreptul de a înrola trupe și de a le comanda prin intermediul comandanților aleși de ele; dreptul de a alege o comisie intermediară care să se întrunească între două sesiuni pentru a veghea la aplicarea deciziilor luate; dreptul de a forma ele însele, Consiliul regelui sau al principelui. Așa se ajunge la ceea ce s-a numit „statul de stări” (Ständestaat)³⁵, ca o etapă intermediară între „statul de corpuri”, în care corpul politic este reconstituit și statul absolutist.

„Statul de stări” există atunci când adunările de stări care îi grupează pe reprezentanții diferitelor ordine sociale nu mai este doar un mijloc de acțiune al regelui ci împarte puterea cu el. În „statul de stări” se realizează astfel un echilibru – destul de instabil – între rege, curtea și slujbașii săi pe de o parte și adunările de stări (Stări Generale sau Parlamente) pe de altă parte. Raportul de forțe între aceste două grupări variază periodic în funcție de împrejurări.

Roland Mousnier³⁶ consideră că există trei stadii ale „statelor de stări”. Un prim stadiu ar fi acela în care o adunare de reprezentanți ai stărilor, purtând denumiri diferite (Stări Generale, Parlament, Cortes-uri etc.) participă la viața politică prin votarea impozitelor extraordinare și a dispozițiilor legislative necesare menținerii privilegiilor lor. Acesta ar fi cazul adunări din 1188 din regatul Leonului; din 1283 din Catalonia, când adunarea („Corts”) din Barcelona prin care regele făgăduia că nu va mai da în Catalonia nici o constituție generală ori statut fără consimțământul tuturor prelaților, baronilor, cavalerilor, orășenilor și că va ține în fiecare an o adunare pentru a discuta starea Cataloniei și reformele necesare³⁷.

În Anglia, la 15 iunie, adunarea marilor prelați și baroni i-a impus lui Ioan Fără Țară **Magna Charta Libertatum** care interzicea regelui să perceapă impozitul regal

³³ **Ibidem.**

³⁴ Radu Manolescu, **Societatea feudală în Europa Apuseană**, București, 1974, p. 116.

³⁵ **Ibidem**, p. 81; Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 88.

³⁶ Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 103.

³⁷ **Ibidem**, p. 88.

fără asentimentul acestei adunări. De asemenea decidea că nimeni nu putea fi arestat, deținut sau lezat (persoana sau bunurile sale) fără a fi judecat de către egalii săi și în conformitate cu legea. Dădea negustorilor dreptul de a circula liber și decreta unitatea sistemului de măsuri și greutatea pe teritoriul regatului. Adunarea magnaților, care a început să-și ia din 1239 numele de Parlament, adică reuniune, adunare, consiliu, nu a dat bani decât în schimbul confirmării solemne a Marii Carte. Prin impunerea **Prevederilor de la Oxford** în 1258, Parlamentul trebuia să fie reunit cel puțin o dată la trei ani. Eduard I (1272-1307) a fost obligat să adauge Marii Carte **Articuli super cartas**.

În Franța există rezerve în ceea ce privește „prima convocare” a stărilor la 10 aprilie 1302, în catedrala Notre-Dame din Paris³⁸. Acolo, cancelarul Pierre Flote a pronunțat un discurs violent împotriva pretențiilor papei care convocase la Roma clerul francez pentru a-l solidariza împotriva regelui Filip al IV-lea cel Frumos. Cu acest prilej s-a citit textul prescurtat și alterat al bulei papale (manevră de propagandă politică). În anul următor au avut loc adunări în aceeași problemă, în aparență strict religioasă (regele a acționat în acest context și ca creștin). Convocarea acestor adunări s-a făcut întâmplător.

După cum se poate observa din exemplele de mai sus, în această primă etapă a „statului de stări”, regele convoca adunările doar atunci când considera că era neapărat necesar, fixa ordinea de zi și ratifica hotărârile luate. Totuși, aceste adunări exercitau și un anumit rol politic, deoarece mențineau, în general, impozitele la un nivel scăzut și pentru o perioadă scurtă de timp³⁹. Exemple asemănătoare ar putea fi cazul Piemontului, aflat în posesiunea ducilor de Savoia, ori al Siciliei, care, din 1412 a devenit posesiune a regilor Aragonului⁴⁰.

Un al doilea stadiu al „statului de stări” ar fi diarhia, care se întâlnește mai ales în statele austriece ale Habsburgilor care au înfățișarea unei confederații de state distincte. În cadrul acestora, marii seniori, prin sistemul colegialității împart decizia cu împăratul. În fiecare stat o adunare de stări exercită în mod real puterea financiară, împarte cu monarhul puterea legislativă și administrativă. Stările exercită o putere absolută asupra țăranilor de pe teritoriul senioriilor și asupra orașelor senioriale. În fiecare stat se realizează astfel o diarhie, dar cu o anumită superioritate a aristocraților asupra împăratului⁴¹.

Cel de-al treilea stadiu este cel al preponderenței Stărilor asupra monarhului⁴². Aceasta putea merge până la revendicarea suveranității de către Stări. Acest lucru a fost pretins de către comunitățile autonome (communitades) ale Castiliei între 1519 și 1521.

Fără a revendica suveranitatea, alte adunări de stări și-au asigurat superioritatea asupra regelui. În Anglia, teoria Coroanei le-a servit în acest sens. Încă de la sfârșitul sec. al XIII-lea Parlamentul englez pretindea ca doar Coroana să fie titularul exclusiv

³⁸ Gheorghe I. Brătianu, **op.cit.**, p. 112.

³⁹ Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 103.

⁴⁰ **Ibidem**, p. 105.

⁴¹ **Ibidem**, p. 109.

⁴² **Ibidem**, p. 110.

al autorității supreme. Baronii întruniți în Parlament la 1308 vor proclama faptul că „omagiul și jurământul de credință se datoresc Coroanei mai mult decât regelui”⁴³. Regele nu trebuie să modifice legea decât cu consimțământul comun al tuturor celor care au participat la elaborarea ei. Această doctrină a fost tot mai mult interpretată de nobilime în sensul unei superiorități a Parlamentului.

Încă de la sfârșitul sec. al XIII-lea, autorul unei adăugiri la opera juristului Bracton⁴⁴ scria că marii seniori, în calitate de asociați ai regelui, trebuiau să-l înfrâneze pe acesta. Parlamentul întrunit pentru a judeca încălcarea jurământului de încoronare de către Eduard al II-lea, l-au depus pe rege. Din acest moment Parlamentul s-a considerat curte de justiție abilitată să judece pe oricine, inclusiv pe rege. El i-a depus pe Richard al II-lea și pe Henric al VI-lea. În 1366 Parlamentul a susținut nulitatea omagiului prestat de Ioan Fără Țară papei, deoarece actul fusese făcut „împotriva jurământului prestat la încoronarea sa și fără asentimentul Parlamentului”⁴⁵. Din 1308 magnații afirmă că omagiul și jurământul de credință îi uneau mai mult datorită Coroanei decât persoanei regelui. În 1321, ei precizau că dacă regele nu se comporta rațional în ceea ce privește drepturile Coroanei, Parlamentul trebuia să reacționeze. Dacă regele era neînduplecat, supușii săi credincioși trebuiau să guverneze „cu el sau fără el”⁴⁶. Ca urmare Parlamentul se considera a fi un organ autorizat în același timp cu regele sau singurul organ autorizat în absența regelui.

În Franța, în timpul războiului de 100 de ani, are loc între 1356-1358 o adevărată „domnie” a Stărilor Generale⁴⁷. Profitând de captivitatea regelui Ioan cel Bun și de situația delfinului ca locotenent al regelui, Stările au cerut acestuia din urmă, în noiembrie 1356, să-și concedieze miniștrii și să-i înlocuiască cu un consiliu recrutat din rândul celor trei ordine. Acest consiliu trebuia să aibă puterea „de a face totul și de a ordona în interiorul regatului ca și regele”⁴⁸. Delfinul a dizolvat stările, dar ele s-au reunit abuziv. După lovitura de stat a lui Étienne Marcel, staroste al negustorilor din Paris, ordonanța din 4 martie 1357, le-a acordat dreptul de a controla perceperea impozitului destinat armatei și dreptul de a se reuni fără convocare ori de câte ori cinsiderau necesar. Delfinul le-a recunoscut dreptul de a stabili cuantumul impozitului și de a-și da consimțământul la încheierea tratatelor de pace.

Regele Ioan cel Bun, în 1360, apoi fiul său, Carol al V-lea, după încoronarea din 1364, au trebuit să accepte controlul unui consiliu de prelați condus de frații Melun, care au protejat Coroana împreună cu drepturile ei imprescriptibile împotriva „unei eventuale slăbiciuni a regelui”⁴⁹. Ei au vizat ordinele regelui, i-au numit pe principalii dregători și au trimis ordine din partea regelui.

⁴³ Gheorghe I. Brătianu, **op.cit.**, p. 96.

⁴⁴ Roland Mousnier, **op.cit.**, p. 110.

⁴⁵ **Ibidem**, p. 111.

⁴⁶ **Ibidem**.

⁴⁷ Gheorghe I. Brătianu, **op. cit.**, p. 119.

⁴⁸ Roland Mousnier, **op. cit.**, p. 90.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 91.

Dar regele n-a privit niciodată Stările decât ca pe „un expedient provizoriu”⁵⁰, în situații anormale, de criză, ca cele prezentate mai sus. În secolele următoare, regele le-a convocat din ce în ce mai rar. După cele din 1614-1615 el nu le-a mai convocat până în 1689.

Dar Parlamentul englez își va spori continuu prestigiul și rolul politic. În 1583, când regina era în culmea puterii sale, sir Thomas Smith consemna în **De republica Anglorum**⁵¹ „Puterea cea mai înaltă și cea mai absolută a regatului Angliei o constituie Parlamentul, căci orice englez e presupus a fi prezent acolo în persoană sau în mandat, de la prinț și până la cel mai umil ins din Anglia, astfel încât consimțământul Parlamentului este considerat a fi consimțământul tuturor”. Pe la sfârșitul domniei Elisabetei I, Parlamentul devenise conștient de forța sa dar și de critica adusă actelor Coroanei, fapt ce dovedește limpede independența și autoritatea de care se bucura. Coroana și Parlamentul vor juca în secolele următoare o mare partidă, a cărei miză va fi puterea supremă. Imprudența unei dinastii noi (Stuart) va deschide cale liberă pentru victoria Parlamentului. Și se va construi atunci „modelul englez”, atât de des invocat și astăzi. Și pe bună dreptate, dacă observăm, din însemnările lui sir Thomas Smith, cât de vie era ideea de reprezentare în Anglia încă de la sfârșitul sec. al XVI-lea.

• Concluzii

Oricât de importantă ar fi evoluția către absolutism a regelui în Evul Mediu, acesta rămâne un monarh contractual, care și-a luat angajamente față de Dumnezeu, Biserică și popor, mai ales prin jurămintele care însoțeau ungerea sau încoronarea.

Pe de altă parte, dincolo de declarațiile contradictorii ale juriștilor, regele medieval este legat de lege. Deci, puterea sa cunoaște limite. Pentru a negocia obediența supușilor, monarhul deschide un dialog cu aceștia, dialog care areloc, măcar în parte, prin adunările reprezentative, cum ar fi Parlamentul englez, Stările Generale franceze sau Cortes-urile iberice. Astfel, se creează o „comunicare politică”, pentru că pretutindeni, contribuabilii își vor condiționa acordul, cerând în schimb anumite concesii și compensații din partea statului.

Și în statul modern, colectarea contribuțiilor devine cu atât mai ușoară și mai rentabilă, cu cât se bazează pe un consens mai clar și mai larg exprimat. Astfel, subiectul pasiv al taxării a devenit subiectul activ al politicii, prefigurarea a ceea ce va constitui, câteva secole mai târziu, cetățeanul modern.

⁵⁰ **Ibidem.**

⁵¹ Cf. André Maurois, **op.cit.**, p. 356. Sir Thomas Smith (1514-1577) – învățat și om politic englez. Opera sa, menționată mai sus, a apărut postum, în 1583-1584.